

Ciara, Stefan

"Miscellanea Historico-Archivistica, t. I:
175-lecie Archiwum Głównego Akt
Dawnych", Warszawa-Łódź 1985 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 77/2, 426-428

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Jakuba Parkosza Traktat o ortografii polskiej, opracował Marian Kucala, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 127.

Powstały około 1440 r., a zachowany w młodszym o lat trzydzieści odpisie (trudno czytelnym ze względu na znaczną ilość skrótów), traktat dostępny był dotąd w starszych wydaniach (1830 i 1907). Obecna edycja zawiera kolejno: dość niestety bladą podobną kopii, jej odczytanie z rozwiązaniem (bez zaznaczenia) skrótów i pierwsze całościowe tłumaczenie polskie. Tekst poprzedza biografia autora i omówienie samego traktatu. Urodzony w początku XV w. Jakub, syn Parkosza z Zórawic, studiował na Uniwersytecie Krakowskim uzyskując stopień doktora dekretów, jako profesor był w latach 1439—1411 rektorem uczelni. Pełnił funkcję plebana kościoła św. Stanisława na Skalce, a w 1449 r. został kanonikiem kapituły katedralnej. Należał więc do kręgu biskupa Zbigniewa Oleśnickiego. Zmarł w 1452 r. lub wkrótce potem. Podejmując pierwszą w Polsce próbę uporządkowania zasad ortografii znalazł wcześniejszy traktat Husa. Proponowane zasady nie były praktyczne i nie doczekały się zastosowania. Dla językoznawców stanowią one jednak bardzo ważne świadectwo systemu fonologicznego ówczesnej polszczyzny. Tekst zawiera też blisko 600 wyrazów polskich. Historyków najbardziej zainteresuje patriotyczny ton traktatu widoczny już od rozpoczynającego go wezwania: „Walcz za ojczyznę ponieważ jej obrona przyniesi zasłużoną sławę”. Dla wyświecenia przyczyn opóźnienia rozwoju piśmiennictwa w języku narodowym ważną wskazówkę stanowi fakt, że Jakub Parkosz czuł się zmuszony do ostrej polemiki z poglądami tych, którzy widzieli niebezpieczeństwo herezji w istnieniu ksiąg teologicznych w rodzimym języku.

S. G.

„Miscellanea Historico-Archivistica” t. I. 175-lecie Archiwum Głównego Akt Dawnych, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Łódź 1985, s. 258, ilustr.

Stało się już tradycją upamiętnianie kolejnych jubileuszków Archiwum Głównego Akt Dawnych cennymi publikacjami naukowymi. „Vademecum” Teodora Wierzbowskiego na stulecie AGAD (Warszawa 1908), „Księga pamiątkowa” i „Przewodnik po zespołach” na przypadające w 1958 r. 150-lecie, to znaczące pozycje w dorobku nie tylko archiwistyki, ale historiografii polskiej w ogóle. Tradycji tej zadośćuczyniono również z okazji obchodów 175-lecia Archiwum Głównego publikując (z dwuletnim „poślizgiem”, bo jubileusz minął 2 września 1983 r.) okolicznościowe wydawnictwo. Osiemnaście prac zawartych w tym tomie (poprzedzonych wstępem — zwięzłym zarysem historii Archiwum) ugrupowano w dwóch częściach: I. „Studia i rozprawy archiwalne” i II. „Studia historyczne”. Pierwsza pozycja tomu to przygotowany do druku przez Jadwigę Karwasińską niedokończony memoriał Józefa Siemieńskiego, dyrektora AGAD zamordowanego w 1942 r. „Polskie zbiory rękopisów przed wojną, podczas wojny i po wojnie” sporządzony dla Delegatury Rządu Rzeczypospolitej. Memoriał stanowi dobre wprowadzenie do problematyki funkcjonowania i zasobów archiwów polskich. Dwie publikacje omawiają dorobek dwóch ważnych oddziałów Archiwum — Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów i Pracowni Naukowej. Autorkami tych artykułów są wieloletnie kierowniczkich oddziałów — Maryna Husarska em. („Utworzenie i rozwój Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów (1948—1974)”) i Barbara Sobolowa („Udostępnianie zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w latach 1945—1978”). Tadeusz Mencil i Andrzej Wyczań-

ski publikują w omawianym wydawnictwie cenne źródło do dziejów zasobu Archiwum Głównego: spisy zawartości archiwów akt dawnych w Płocku, Łomży i Siedlcach (archiwa te obejmowały akta staropolskich władz partykularnych z Mazowsza i Podlasia, które obecnie są w AGAD — T. Mencel) oraz inwentarze ksiąg grodzkich korczyńskich z lat 1441—1600 zniszczonych w 1702 r. wraz z zamkiem w Nowym Mieście Korczynie przez Szwedów (A. Wyczański). Interesującym przyczynkiem do dziejów Archiwum Głównego jest zarysowana przez Władysława Rostockiego sylwetka jednego z byłych pracowników Archiwum — Stanisława Antoniego Groniowskiego (1895—1944 lub 1945). Do zasobu Archiwum Głównego nawiązuje Stanisław Zyciński podkreślając znaczenie zawartych w nim inwentarzy skarbców szlacheckich i magnackich w badaniach nad dziejami dawnej broni („Karabela w źródłach archiwalnych AGAD”). Jedną z najciekawszych pozycji omawianego zbioru artykułów są z pewnością wspomnienia nieżyjącego już dyrektora AGAD w latach 1953—1975, Michała Wąsowicza obejmujące lata jego pracy w archiwach Lwowa (1929—1944) i Wrocławia (do 1953 r.). Z publikacji nie związanych już tak ściśle jak poprzednie z dziejami i zasobem Archiwum Głównego wymienimy wydane drukiem przez Irenę Koberdową trzy listy ze zbiorów Towarzystwa Historyczno-Literackiego (Biblioteka Polska w Paryżu) dotyczące prochów picnierów polskiego ruchu robotniczego — Cezaryny Wańdy Wojnarowskiej i Walerego Wróblewskiego. Również na zbiorach paryskich oparty jest wykaz traktatów międzynarodowych dawnej Rzeczypospolitej z lat 1500—1706 oraz innych poloników z tego okresu znajdujących się w zbiorach Bibliothèque Nationale, prezentowany przez Zbigniewa Wójcika.

Tytuł drugiej części omawianego tomu — „Studia historyczne” niezupełnie odpowiada zawartości tej części, zdominowanej przez prace z zakresu nauk pomocniczych historii. Otwiera tę część studium „Uwagi o czasie i świadomości dziejów w Polsce średniowiecznej”, którego autor Aleksander Gieysztor podkreśla relatywność poczucia czasu w ówczesnej świadomości.

Dwie publikacje reprezentują heraldykę: Ireneusz Ihnatowicz porównuje ustanowiony w 1580 r. herb miasta Lipska nad Biebrzą z podobnym herbem Dżisny nad Dźwiną (wizerunek łodzi żaglowej) i na tej podstawie rozważa problem funkcji handlowych tego miasta natomiast Stefan K. Kuczyński w dwuarkusowym, bogato ilustrowanym artykule analizuje rozwój herbu ziemi łączyckiej wyrażającego jej terytorialną odrębność, ale też — gdy występował w większym zespole herbów ziemskich — ideę zintegrowanego państwa polskiego.

Zbigniew Perzanowski publikuje odczyt wygłoszony 7 grudnia 1981 r. w Warszawie z okazji trzechsetlecia dzieła Jeana Mabillona „De re diplomatica” rehabilitujący lekceważone przez wielu polskich historyków siedemnastowieczne dzieła zawierające edycje dokumentów — „Miechovia” Samuela Nakielskiego, „Series archiepiscoporum Gnesnensium” Stefana Damalewicza i „Tinecia” Stanisława Szczygielskiego.

Cennym przyczynkiem do badań z zakresu dyplomatyki jest artykuł Henryka Samsonowicza poświęcony kancelariom 13 małych miast polskich w XV w.

Edward Potkowski omawia działalność zawodowych kopistów — kaligrafów zwanych katedralisami zajmujących się przepisywaniem ksiąg rękopiśmiennych w Krakowie na przełomie XIV i XV wieku.

Wymienimy wreszcie dwie prace nie mające związku z naukami pomocniczymi historii: Stefan Kieniewicz rozważa problem wzrostu cen w Warszawie w latach 1835—1906 w oparciu o nietypowe raczej źródło — raporty konsulów brytyjskich w stolicy Królestwa Polskiego a Jerzy Michalski przedstawia pismo „Reflexions sur les Observations de Monsieur l'Abbé de Mably et les

notes qui sont à la suite", pióra Ignacego Bohusza, sekretarza konfederacji barskiej.

Zbiór prac poświęconych jubileuszowi Archiwum Głównego Akt Dawnych inauguruje nowe wydawnictwo ciągle „Miscellanea Historico-Archivistica”, wydawane pod patronatem Naczelnej Dyrekcji a redagowane przez komitet złożony z wieloletnich pracowników Archiwum Głównego (jeden z nich, Józef Płocha już nie żyje). Nowemu wydawnictwu należałoby życzyć, by mogło uczyć na swych łamach dwustulecie i kolejne jeszcze rocznice powstania AGAD. I by zawsze było równie ciekawe, jak ten pierwszy, rocznicowy tom!

S. C.

Gerhard Menk, *Die Hohe Schule Herborn in ihrer Frühzeit (1584—1660). Ein Beitrag zum Hochschulwesen des deutschen Calvinismus im Zeitalter der Gegenreformation*, „Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Nassau” XXX, Wiesbaden 1981, s. X, 363, ilustr.

Ukazanie się niniejszej książki zbiegło się prawie w czasie z obchodami 400-lecia założenia wyższej szkoły w Herborn (region Westerwald w Hesji). Jest to praca doktorska obroniona w 1975 r. na Uniwersytecie we Frankfurcie nad Menem. Autor, archiwista marburski, znany jest z wielu innych opracowań z tej dziedziny. Praca obszernie wykorzystuje archiwalia z RFN, NRD, Holandii, Szwajcarii, Czechosłowacji, Austrii, Francji, Szwecji, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

Założenie placówki oświatowej zawdzięcza Herborn Wilhelmowi Orańskiemu. Dzięki znacznym uposażeniom i przywilejom brata Wilhelma, hrabiego Jana VI von Nassau-Dillenburg stała się jedną z najważniejszych placówek oświatowych kalwinistów niemieckich w XVII wieku. Szybko też zaczęła przyciągać studentów z całej niemal Europy, w tym również z Polski. Do najbardziej znanych słuchaczy należeli Jan Amos Komensky (1592—1670) i Szwajcar J. Breitinger (1701—1776). Wykładali tu m. in. Olevianus, Piscator i Althusius. Polskiego czytelnika zainteresują związki tej szkoły z Uniwersytetem Jagiellońskim oraz osobiste kontakty i wpływy poglądów gdańskiego uczonego Bartłomieja Keckermanna (1572—1609), profesora filozofii Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego.

Praca dzieli się na pięć rozdziałów, poprzedzonych słowem wstępnym a zakończonych wykazem skrótów, źródeł i literatury. Osiem ilustracji przedstawia widok miasta Herborn oraz portrety sześciu profesorów. W rozdziale I (oznaczonym literą A) autor ustosunkował się do kalwinizmu jako problemu badawczego, omówił krótko rolę szkoły w Herborn dla kalwinizmu niemieckiego oraz przedstawił i omówił podstawę źródłową pracy oraz wykorzystaną literaturę.

Historii powstania i założenia szkoły do czasu jej odbudowania po zniszczeniach wojny 30-letniej poświęcony został rozdział drugi (B). W najobszerniejszym rozdziale III (C) poruszył autor problemy związane z założeniem, strukturą i działalnością szkoły. Starał się tu odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ wywarł humanizm i reformacja na rozwój szkolnictwa i nauki w Niemczech. Następnie przedstawił on rozwój strukturalny uniwersytetów w XVI i XVII wieku oraz ukazał organizację gimnazjum akademickiego. Dalsze podrozdziały poświęcone zostały rozważaniom nad uniwersytetami niemieckimi w XVI wieku oraz strukturze organizacyjnej wyższej szkoły w Herborn i wpływowi tego modelu na inne placówki oświatowe (s. 97—196).